
RECENZIÓK

Orgován Vivien

Hogyan légy sikeres roma nő

Raffael Mónika (szerk.): Roma nők egymás közt
Budapest, KINCS, L' Harmattan, 2020

*„Az ember vérében rejlő alkotási vágy elfeledtet mindent,
és ha ez a vágy lehetőséget kap a teremtésre, képes megteremteni maga körül a világot.”
(Lakatos Menyhért)*

Lakatos Menyhért, cigány származású költő volt. Jelen idézete szerint azok az emberek, akik nagy dolgokra hivatottak, már érzik születésük óta, a vérükben van a vágy az alkotásra, a tanulásra. Szülessenek bármilyen körülmények közé ez a vágy soha nem múlik el.

A nők helyzete Magyarországon a XIX. században kezdett javulni, ennek első lépése például, hogy 1895-től engedélyezték a nők egyetemre való jelentkezését. Korábban a nők szerepe a társadalomban a gyerekszülés, később a gyermeknevelésre összpontosult. A nők jogainak érvényesítését a Diplomás Nők Nemzetközi Szövetsége segítette azzal a céllal, hogy az egyetemek ugyanolyan körülményeket biztosítsanak a nőknek és férfiaknak egyaránt. Tehát elmondhatjuk, hogy nőnek lenni soha nem volt könnyű a történelem során, roma nőnek pedig pláne nem, hiszen a nőiségen túl, a származás is hátrányként jelent meg esetükben. Így többszörös diszkriminációval indult neki minden roma nő a nagybetűs életnek, a tanulásnak, a munkának. Az évek során egyre több sikertörténet született általuk, egyre többen jutottak be felsőoktatásba, és váltak értelmiségi roma nővé.

A Raffael Mónika által szerkesztett könyv is

12 ilyen sikeres roma nő életútját, életpályáját mutatja be. A kötet interjúkon alapszik, melyeket Raffael Mónika készített, aki maga is roma származású nő. Ez a 12 nő az élet különböző területén él és alkot, azonban egy valami mégis közös bennük, az identitásuk, a cigány/roma kultúra, ami azzá tette őket, akik ma lettek. Ezek a nők merték vállalni azt, hogy megküzdjenek azzal az akadállyal, ami a női létből ered, valamint a cigányságból is. A kitűzött célokat minden felmerülő nehézséggel együtt megvalósítják. A történeteik olyan motivációul szolgálhatnak a roma nőknek, hogy megértsék, hogy minél több roma nőnek szüksége van a végzettségre, valamint a képzettségi szint növelésére. A kötetben minden cigány nőről készült egy portré, melyet Kunhegyesi Ferenc, festőművész készített. Ezekből a portrékból is feltűnik az olvasónak, hogy mennyire színes és érdekes emberekről, nőkről van szó.

Az interjúkötet első alánya Dr. Járóka Livia Renáta, szociálintropológus, politikus, az Európai Parlament magyar képviselője, 2 gyermek édesanyja. Mindezek mellett fontos számára a rossz helyzetben élők, rászorulókat támogatója, melyet szüleitől értékékként vett át. Édesapja muzsi-

kus cigány volt, édesanyja pedig földművelő munkáscsaládból származik. Születése után a tatai cigánytelepről költöztek be a városba. Családjával aktív társadalmi életet élt roma és nem roma részről egyaránt. Az örökös munkára való készítetése mögött rejtőzködő okként a kisebbségi komplexus érzését említette, melynek érzése ahhoz vezetett, hogy Livia egy ambiciózus nő lett.

A második interjúalany Varga Erika, a Romani Design, a világ első roma divatstúdiójának alapítója, egyetemi diplomával rendelkező nő. Mátészalkai kereskedő és földműves családból származik. Nyelvet beszélő, a cigány kultúrát, hagyományokat megőrző családban nőtt fel. Az általános iskolában érték atrocitások, de őt ez nem tudta hátráltatni, haladt tovább a céljai felé. Miután férjhez ment, érettségit szerzett és kitanulta az ötvösmesterséget. Ezt követően döbent rá arra, hogy többet kellene tennie a roma közösségért, ezért hozta létre a már-már világhírű Romani Design-t.

A harmadik interjúalany Dr. Révész Heléna belgyógyász szakorvos, egy gyerekes édesanyja. Kiskőrösi cigánytelepen élő, szegény oláh cigány családból származik. A tanulás, mint érték, jelent meg a családjukban, hiszen édesapja minden vágya az volt, hogy a lánya orvos legyen. Édesapja álmát már az általános iskolában eldöntötte, hogy megvalósítja, és innentől kezdve céltudatosan készült az orvosi pályára. Az egyetemi éve során nagyon sok támogatást kapott, ösztöndíjakat, mivel nagyon sokszor előfordult, hogy nem volt pénze szüleinek arra, hogy visszautazzon a Szegedi Egyetemre. Heléna az elnyert támogatásokból, ösztöndíjakból próbálta szüleit is segíteni egyetemi éve alatt.

A negyedik interjúalany Baranyi Marcsi kommunikációs és szociális szakember, aki jelenleg egy országos női online magazin kommunikációs tanácsadójaként, mediátoraként segíti tanácsaival a hozzáfordulókat abban, hogy hogyan kovácsoljanak a hátrányból előnyt. Alsópetényi romungró, muzsikus családból származik. Mivel édesanyja számára nem adatott meg a lehetőség a tanulásra, ezért is szerette volna, ha a lánya tanul helyette is. Számtalan dolgot tanult az édesanyjától, többek közt azt is, hogy a „jég hátán is megéljen” (79.o.), hiszen amikor szegényeb-

ek lettek, öccse barátainak a házi feladatainak megírásából kereste meg magának a pénzt.

Az ötödik interjúalany Ficz Emma, aki két diplomás kormánytisztviselő, és a Belügyminisztérium munkatársa. Számos romákkal kapcsolatos projekten, kulturális programon dolgozik. Mezőpeterdről, romungró családból származik, ahol a tanulás fontossága nem kapott nagyobb szerepet. Korán kikerült a családi fészekből, a saját lábára szeretett volna állni, és sokszor küszködött a megélhetés problémáival is. Egy véletlennek köszönhetően találkozott Choli Daróczy Józseffel, aki biztatta a művelődésszervező képzés elvégzésére. A roma művészvilág, a roma érdekvépviselet úttörőivel lévő kapcsolata segítette helyre rakni identitását.

A hatodik interjúalany Dr. Orsós Zsuzsanna, biológus, egyetemi adjunktus, elismert kutató és egy kislány édesanyja. Számos helyen tart előadást életútjáról, kutatásairól, a cigányság népegészségügyi helyzetéről. Nagyon nagy elköteleződése, hogy a cigányság rossz helyzetén javítson. Zsuzsanna Németkérről, beás cigány családból származik. Édesanyja annak ellenére, hogy analfabéta volt, maximálisan támogatta és segítette őt tanulmányaiban. Zsuzsannát is érték atrocitások származásából adódóan, de ez csak motiválta arra, hogy megmutassa, igen is le tud érettségizni. Sikeresen leérettségizett, majd 5 év munka után elkezdte az egyetemet is.

A hetedik interjúalany Farkasné Raffael Márta, a kötet szerkesztő nővére, aki óvodapedagógus és két gyermekes családanya. Abonyban, oláh cigány családban nőtt fel. Jelenleg is itt él, 18 éves kora óta dolgozik egy helyi óvodában. Már óvodáskorában tudta, hogy ő óvodapedagógus szeretne lenni, de mellette nagy érdeklődéssel fordult a zenéhez is. Márta szerint, ha egy roma nő a tanulást választja, akkor az identitását valamilyen szinten félre kell tennie, hiszen a tanulásal kinyílhat a világ, és megváltozhat az érték-szemlélet.

A nyolcadik interjúalany Horváth Erika három gyermekes édesanyja, aki Németországban – Berlinben, majd Düsseldorfban teljesít külügyi szolgálatot megbízott diplomataként és konzulként. Az ELTE-n végzett német nyelv-tanári szakon. Zenész cigány családból származik, édesanyja már akkoriban az OTP bankban

dolgozott, édesapja pedig a honvédségnél. Erika úgy gondolja, hogy ha valakinek jó a teljesítménye, akkor a származása háttérbe szorul. Gyerekként táncosnak készült, azonban a térde nem bírta a terhelést. Nem voltak konkrét tervei a tanulásban, hanem felismerte a lehetőségeit, amelyeket megragadva előrébb juthat.

A kilencedik interjúalany Dr. Véberné Rostás Krisztina szociálpolitikus, politológus és a Belügyminisztérium munkatársa. Ároktőről származik, ahol édesapjával és apai nagymamájával élt együtt. Nagymamája számára fontos volt a tanulás, valószínűleg azért is, mert ő nem tudott írni - olvasni. Mivel édesanyja nem volt mellette, neki kellett vezetnie a háztartást. A tanulást látta az egyetlen kitörési lehetőségnek, hiszen egészségi állapota miatt nem tudott fizikai munkát igénylő szakmát szerezni. A cigányság integrálódásának problémájára a megoldást az oktatásban, a képzési szint emelésében látja. *„Az álmokat meg lehet valósítani, mindegy hogy valaki cigány származású, szegény és fogyatékkal él.”* (196. o.)

A tízedik interjúalany Oláhné Balogh Tímea, óvodapedagógus szociálpolitikus, a Roma Láng Egyesület alelnöke és két gyermek édesanyja. Bagaméron nőtt fel szüleivel és két öccsével. Szülei számára elegendő volt, hogy gyermekeik szakmával rendelkezzenek. Tímea orosz tanára beszélt rá őket, hogy engedjék továbbtanulni, hiszen nagyon jó tanuló volt. Tudta, hogy csak úgy tudja elkerülni az atrocitásokat, ha kiemelkedően tanul. A kiemelkedő tanulmányi szintjét sikerült végig fenntartani a tanulmányai során. Ez köszönhető a pedagógusai által kapott motivációknak. Szülei csak az első diplomájának megszerzése után kezdtek el hinni benne.

A tizenegyedik interjúalany Dr. Lakatos Szilvia egyetemi adjunktus, a Khetanipe Egyesület elnöke, Baranya Megyei Cigány Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, lovári közép - és emeltszintű érettségi elnök, az Országos Nemzetiségi Tanács, az Országos Roma Koordinációs Tanács tagja és két felnőtt lány édesanyja. Pécsi oláh cigány származású családból származik, édesanyja analfabéta cigányasszony, édesapja pedig szakmunkásként dolgozott. Meghatározó pont volt számára, hogy első osztályban alacsony

termete miatt az első padba ültették. Elkötelezett tanárai határozták meg az iskolához való viszonyát. Tanulmányait főként édesapja kísérte végig, mert édesanyja számára az iskola teljesen idegen közeg volt.

Az utolsó interjúalany Dr. Baloghné Beri Hilda jogi asszisztens, munkaügyi tanácsadó. Szegényes, romungró családból származik. Nagymamája nevelte fel, aki számára nem volt fontos a tanulás, de Hildát mindenben támogatta és segítette. Hilda vágyott valami jobbra, ezért folytatta tanulmányait. A gimnáziumban a kollégiumi élet nehézséget okozott számára, ugyanis szobatársai, akik értelmiségi szülők gyermekei voltak, nehezen fogadták el származása miatt. Az egyetemre való jelentkezésének fő oka az volt, hogy más kiutat nem látott egy jobb jövő kialakításához. Mindezek mellett döntését befolyásolta az is, hogy a középiskola befejeztével a legtöbb osztálytársa egyetemre jelentkezett. Jelenleg Rakacán él férjével, Dr. Balogh Győző cigány származású görögkatolikus pappal.

Az interjúkötet nagyon inspiráló volt számomra, mivel jó magam is roma származású, a siker felé igyekvő nő vagyok és fontosnak tartom a roma ügyet. Úgy gondolom, ahhoz hogy elérjük, hogy minél több roma, roma nő kerüljön be az értelmiségi szférába, megfelelően kell őket motiválni. Erre pedig a legalkalmasabb a példaképek felmutatása, amelyet ez a könyv is szorgalmaz. Olyan nőket mutat be, akik példaképei lehetnek bárkinek, aki haladni akar, aki sikereket akar elérni. Erre pedig mi vagyunk a legmegfelelőbb személyek, hiszen mi is, ha nem is ugyanolyan, de hasonló körülmények közül, hasonló nehézségekkel indultunk.

A recenzióm elején említett idézethez csatolnék vissza zárásként, miszerint ezeknek a nőknek a többségénél is megvolt az a vágy, az első pillanattól kezdve, egész eddigi életükben a lehetőségeket keresték arra, hogy az „alkotási vágyukat” kiélhessék. Tanultak, dolgoztak, legyőzték a társadalmi ítéleteket, nehézségeket, és amikor olyan pontra értek, alkottak. Meghozta a sok fáradság, a sok munka az eredményt. Ha viszontagságos is volt sokszor az út, az a vágy, ami az alkotásra ösztönözte őket, végig velük volt, és segített maguk köré egy új világot építeni, a saját világukat.

Hajnáczy Tamás

„Kisebbségek kisebbsége”

Óhidy Andrea: *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig
Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben*

/Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok, 37./ Pécs: Pécsi Tudományegyetem
BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2016. 189. old.

A cigány nőket sokszor jellemzik a címben szereplő szókapcsolattal, mely legalább annyira elterjedté vált szakmai körökben, mint azon közkeletű megállapítás, hogy a magyarországi cigányság a „rendszer-váltás vesztese”. A társadalomtudományokban mindinkább előretörő gender-szemlélet sokadszorra is felhívta a figyelmet arra, hogy a cigány nők helyzete még a cigány férfiakénál is kilátástalanabb. A kötet arra keresi a választ, hogy ki lehet-e törni ebből a helyzetből, és ha igen, akkor miképpen.

Óhidy Andrea kötetében tíz cigány nő sikertörténetét kívánta bemutatni a velük készített narratív életrajzi interjúkon keresztül. Elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy ők mi módon tudták leküzdeni a szociális helyzetükből és az etnikai, nemi hovatartozásukból fakadó hátrányaikat. A megkérdezettek hólabda-módszerrel választotta ki, majd az interjúkat – gazdag elméleti tudásra hagyatkozva – a bevezető tanulmányában gondos elemzésnek vetette alá. A Szerző által megszólaltatott cigány nők szinte kivétel nélkül egyetemet végeztek, sőt többen doktori iskolába is jártak. Felsőoktatási tanulmányaikat követően eredményesen elhelyezkedtek a munkaerőpiacon, többen az egyetemi katedráig vitték.

A könyvben bemutatott cigány nők egy részének gyermekkorára a cigánytelepek, a gettósodó falvak és a szegregált településrészek világa határozottan rányomta a bélyegét. Aki ide született, annak kikövezett útja vezetett az úgynevezett cigány-osztályokba, iskolákba, ahonnan a következő és egyben utolsó állomást a tartós munkanélküliség jelentette. A hiány és

a nélkülözés jellemezte mindennapok a teljes kilátástalanság érzésével kecsegtettek, ami a közösségi, családi és az egyéni kitörési utakat teljesen elhomályosították a tanulásba vetett hittel egyetemben, melynek jelentőségére a következőképpen hívta fel a figyelmet az egyik interjúalany: *„Ahogy nekem se volt önbizalmam, a cigányok nagy többségének sem, és a szülőknek is hiányzik a bizalma, hogy a gyerek képes erre és egyáltalán értelmes és ebből meg lehet élni és mire jó ez.”* (83. old.) A családi háttér sem kedvezett a cigány nők egy részének, ahhoz, hogy elinduljanak egy olyan életpályán, ami egyszerre tűnt távolinak és bejáratatlannak számukra. Ugyanis több esetben a szülők nyolc vagy kevesebb iskolai osztályt végeztek, sőt némelyikük írni-olvasni sem tudott, a munkanélküliség pedig egyáltalán nem számított kivételesnek. A mindennapi nehézségek mellett azzal is lehetett találkozni, hogy az előítéletek, berögződések miképpen keserítették meg az életüket. Megemlítendő az az emblematikus eset, amikor az egyik cigány nő első egyetemi napján a jobb és bal oldalán lévő székekre egy csoporttársa sem ült le a zsúfolt előadóban, holott sokaknak még állniuk is kellett. Az oktató, látva a helyzetet, azt mondta, hogy ő *„rasszistákat nem tanít”*, és az ajtót becsapva kiviharzott a teremből. Ugyanakkor többen beszámoltak a cigányság körében élő sztereotípiákról is, például az egyik interjúalany nagymamája rendszeresen azt hajtogatta, hogy lányunokái *„mind kurvák”*, mert reggel elmentek otthonról és csak este jöttek haza, holott iskolába jártak. Egy másik interjúalany szintén a továbbtanulás efféle otthoni megítélésére hívta fel a figyelmet: *„Elképzelhetőnek tartották, hogy*

egy fiú tanuljon, de az sem volt általános, mert a fiúk az istenért nem akartak tanulni. Dolgozni se nagyon, de az, hogy egy lánynak legyenek ilyen ambíciói, az egyenlő volt a kurvasággal konkrétan. Úgyhogy emiatt választanom kellett a családom, vagy egy olyan élet között, amit én elképzelek magamnak.” (167. old.) A bemutatott cigány nők másik része jóval szerencsésebb helyzetből indult az életben, a szülők szakmával, érettségivel vagy diplomával rendelkeztek, az állástalanság ismeretlen fogalom volt számukra, továbbá a nem cigány lakosság között éltek, melynek jelentőségéről ekképpen szólt egy másik megkérdezett: „Ha a cigánytelepen maradok, vagy szegregált környezetben, ahol nem lett volna rálátásom a másfajta életre, akkor valószínűleg nem alakul ki bennem az a fajta nyitottság, érdeklődés, mint ami rám jellemző. [...] Volt lehetőségem látni, hogy milyen az orvos gyereke, a tanár gyereke, a műszerész gyereke, a takarító gyereke.” (147. old.)

A szociális helyzettől függetlenül a kötetben bemutatott cigány nők egyöntetűen arról is beszámoltak, hogy folyamatos biztatást kaptak családjuktól és egyes iskolai tanáraiktól. Az utóbb említettek fontosságára kiváló példával szolgál, hogy több esetben életre szóló barátságok szövődtek a pártfogó oktató és az interjúalany között. Különösen a szegregáltan élő, szerényebb anyagi helyzetűeknek váltak nélkülözhetlenné a támogató szavak, hiszen tágabb környezetükben vagy esetleg otthonukban nem volt hagyománya az ilyen irányú ambíciók megerősítésének. Mindezek mellett a személyes motiváció meglétének tulajdonítottak jelentős szerepet az interjúalanyok, mely például az egyik személynél az apának való megfelelés vágyából fakadt: „Az a sztori, amit az én édesapám többször elmondott, amikor már tudatosabb voltam, hogy negyedik lányként engem már csak azért hoztak haza a kórházból, mert én olyan szép voltam, de hát valójában kisleány akartak, és nyilván ez határozta meg, hogy folyamatosan be akartam bizonyítani, én is életképes vagyok, és megmutatni, hogy nem volt kár engem hazahozni a kórházból.” (73. old.) Vagy éppen egy olyan élettapasztalatból eredt az elszántság, ami határozott lépésekre sarkallta az egyik megkérdezettet: „Nagyon-nagyon nem szerettem ott

dolgozni, és azóta is az egyik motivációm az, hogy tanulni, tanulni, mert ha nem, akkor csak a McDonald's-ba mehetek el dolgozni, és az nagyon rossz.” (106. old.) A külső és a belső motiváció számtalan megnyilvánulási formái mellett az interjúkból kirajzolódó kép egyértelműen rámutatott arra, hogy a támogató szervezetek, intézmények szintén meghatározónak minősültek az egyéni karriertörténetek szempontjából. A fiatalabb korosztály esetében mindenekelőtt megemlítendő az anyagi vagy érzelmi biztonságot nyújtó Gandhi Gimnázium és a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke. Továbbá jelentős segítséget jelentett a Rácz Aladár Közösségi Ház vagy a Romaversitas Alapítvány, melyek ösztöndíjat és serkentő társaságot nyújtottak a diákoknak. A rendszerváltást követő években életre hívott kezdeményezések nemcsak az imént említett célokat szolgálták, hanem a cigány identitás megerősítésére is törekedtek. A szocialista korszak derekán született cigány nők interjúiban helyenként visszaköszön egyfajta Kádár-rendszer iránti nosztalgia. Az egyént támogató szervezetek, intézmények helyett az általános mobilitást, a szinte teljes foglalkoztatást és együttélési mintákat tartották meghatározónak felívelő életük vonatkozásában.

A cigány nők sikeres mobilitásukkal vagy annak egyes állomásaival kapcsolatban kétségeiket is megfogalmazták. Például az egyik interjúalany nem felejtette el a sok jó mellett azt sem megemlíteni a Gandhi Gimnáziumban töltött éveiről, hogy sokszor úgy érezte magát, mint egy „állatkertben”, az újságírók és látogatók hada miatt. Míg a Romaversitas Alapítvány egyik ösztöndíjasa pont azt róttta fel, hogy őt egyszer sem emelték ki nyilvánosan, amit annak tudott be, hogy csak az egyik szülője volt cigány származású, illetve nem számított elég „meghatónak a története”. Vagy egy másik cigány nő egyenesen „díszcigánynak” érezte magát bizonyos életszakaszában, volt, aki pedig folyamatosan azon vívódott, hogy a sikerét kizárólag magának vagy csak a támogató rendszereknek köszönheti. A cigány fiatalok gyors mobilitásával kapcsolatban általánosságban pedig az alábbi kritika is megfogalmazódott: „Mindemellet azt is érzékelem, hogy valami mégsem működik jól, hiszen sokat dolgozunk azért, hogy

legyenek diplomásaink, és pont azért, mert nincsenek mindenhol, mert mutatóban vannak, ezért nem adunk teret ezeknek a fiataloknak dolgozni, merthogy azonnal fontos helyekre tesszük őket. Ezért az a fajta munka, ami kell ahhoz, hogy megerősödjön, hogy ő jól csinálja és ha úgy tetszik, létráról létrára jusson följebb, az nincsen hiszen

azonnal feltesszük a felső polcra őket.” (84. old.) Végezetül előfordult olyan is, aki azt sérelmezte, hogy azért, mert cigánynak született, miért kell mindig a cigánysággal foglalkoznia, és értetlenül állt azzal szemben is, hogy származásának miért is kéne legitimálnia szakmai jártasságát.

Szále László

Muzsikus cigányok – zene és bona

Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon.

Szerk. Hajnáczy Tamás. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019.

A modern világ sok régi szakma alól kihúzta a talajt, de talán egyiké sem volt olyan drámai feleslegessé válás, mint a muzsikus cigányoké. Ők amúgy is a magyar társadalom egyik legérdekesebb csoportja. Jó ideje az az egyik fő jellemzőjük, hogy tudnak valamit, amire nincs szükség. Szakmájuk van, hivatásuk van, de a többség nem tud megélni belőle. Jellemzőjük még, hogy roma és magyar identitásuk egyformán erős. Önmeghatározásuk: romungro. Ezzel is megkülönböztetve magukat a többi roma csoporttól s a magyaroktól is. Azt a zenét pedig, amellyel hírüket, népszerűségüket szerezték, a világon mindenütt cigányzenének hívják, miközben az valójában magyar zene, ahogy Bartók nevezte: népies magyar műzene.

Róluk jelent meg egy látszólag száraz, unalmas, valójában igen érdekes könyv. Száraz, amennyiben forráskiadvány: törvény- és rendeletszövegek, jegyzőkönyvek, beadványok, kiáltványok, névsorok, beszédek, viták, cikkek vannak benne. Puszta tények, adatok. Ám e szövegek nagy részének – különösen a beszédeknek, cikkeknek – nem a tartalma a tény, hanem a léte: ekkor és ekkor jelent meg, vagy ezen és ezen a közgyűlésen mondták el. Ilyen értelemben a vélemény is tény, amennyiben elhangzott vagy kinyomtatták. Ekképpen pedig egyáltalán nem unalmasak,

ellenkezőleg: rendkívül színes és érdekes képet rajzolnak föl a cigányság életviszonyairól és a cigányzenészek két világháború közötti küzdelmeiről – az elismerésért, a munkáért, a megélhetésért.

Tanulságos lehet mindenki számára, akit a muzsikus cigányság élete érdekel, ugyanakkor nélkülözhetetlen forráskiadvány a cigányzenével és -zenészekkel foglalkozó írók és kutatók számára, bár csak húsz év anyagát dolgozza fel.

A kötetet Hajnáczy Tamás szerkesztette. A fiatal kutató azzal hívta fel magára a figyelmet az elmúlt években, hogy mellőzi a – cigány témában oly gyakori – harcos-publicisztikus megközelítést, s terepmunkával, a történeti források összegyűjtésével, közreadásával igyekszik hozzájárulni a romakérdés osztársadalmi megoldásának megalapozásához. Bevezető tanulmánya tömör összefoglalást ad a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének harcairól, melyek mindig a megbecsülés és a megélhetés körül forognak. Mint mindig, mindenhol a cigányság sok évszázados történetében.

Perlekedik az Egyesület a hivatalokkal a számkra kedvezőbb rendeletekért, s hogy hatósági védelmet kapjanak az ízlésrontó idegen és kontár invázióval szemben. Harcol a Rádióval a méltóbb közvetítési díjakért, és állandó

hadban áll a riválisokkal – a dzsesszbandekkel, a munkás- és paraszzenekarokkal, hogy azok ne vehessék el a kenyerüket. Akárcsak a munkaadókcal – vendéglősökkel, kávéház-tulajdonosokkal – ugyancsak a tisztességesebb fizetségért. Végül, sokszor egymással is veszekszenek: kiscigányok a prímásokkal, prímások a prímásokkal – a tányérpénzről és az igazságosabb jövedelemelosztásról.

A muzsikus cigányok külön kasztot képviselnek a roma társadalmon belül. Elsősorban azzal, hogy különleges és magasrendű tudásnak vannak a birtokában. Bár a Zsidó Kiválóságok Háza kapcsán kialakult ÉS-beli vita (György Péter v. Gerő András) után félek ilyesmit szóba hozni, hátha egy népcsoportról jót mondani is rasszizmus. Mégis mondom: nem ismerek még egy olyan létező és jól körülhatárolható népcsoportot, amely egy adott képesség dolgában ennyi tehetséget tudna felmutatni, mint a muzsikus cigányság a zenében. Persze, nyilván nemcsak a tehetség a titok, hanem legalább annyira a tanulás, amit az apák kisgyerekkoruktól kezdve adnak át – sokszor nem éppen pízsi módszerekkel – fiaiknak. Bizonyosan azzal a szándékkal, hogy a vonóval együtt kenyeret is adjanak a kezükbe.

Ez rendben is volna, hisz ki vitatná, hogy a cigányság felemelkedésének a kulcsa a tanulás. Ami később munkát, megélhetést jelent. Ám a muzsikus cigányokra ez mintha mégsem lenne teljesen igaz. Hiába tanultak, hiába tudnak...

Mérhetetlen igazságtalansága a sorsnak és az ún. fejlődésnek, modernizációnak, ha egy ilyen minőségű tudás, képesség értékét veszti. Pontosabban az érték megmarad, csak megcsappan rá a kereslet, így nem lehet eladni. A falusi cigányságot is elérte – még hamarabb – ugyanez: a gyáripar, az eldobható sorozattermékek, a beton, a műanyag világában „kimegy” az idő a cigány mesterségek alól: a vályogvetők, kosárfonók, teknővájók, köszörűsök, szegkovácsok sokszor bámulatos tudása semmibe vész.

Vélem, ezt önmagában sem könnyű megemészteni, ám a cigányzenészek valaha nagyon magasan voltak. A legenda szerint játszottak már Beatrice királyné szórakoztatására, Rákóczi kurucainak, a reformkorban pedig az első nagy aranykorát élte át a cigányzene. Maga Liszt

Ferenc vagy Berzsenyi is lelkesedett értük. A modern magyar nemzetállam kialakulása idején rendkívül népszerű volt ez a szórakoztató zene, ami cigányzene néven később egész Európát meghódította Párizstól a cári udvarig. Ez a zene sok mindent tudott: sírni, vigadni, táncoltatni, daloltatni, katonát toborozni – egészen a nemzeti érzés ébresztéséig. A legjobb zenekarok ott voltak az arisztokrácia kastélyai-ban, nemesi kúriákban, polgári szalonokban, mindenütt. Ott voltak a '48–49-es szabadságharcban, ha jól tudom, a mai viseletük is a honvéd egyenruhát idézi, s a prímásnak azért lett kék a lajbija, hogy a csatatéren a zenészeket meg lehessen különböztetni a harcoló katonáktól.

A második aranykor a kiegyezés és az első háború közötti időszak, ami az országnak is egyik legjobb, legtermékenyebb időszaka volt. Azt mondhatjuk általában: amikor az országnak jól ment, valamivel jobban ment a cigányságnak is, ha viszont válság volt, az először és legjobban a cigányságot sújtotta.

A két világháború közötti időszakban volt föllendítő és lehúzó erő egyaránt. A Trianon utáni letargiában a cigányzene alkalmas volt fölidézni és kíséreni a gyászt, a fájdalmat, a dacot, a csak azért is érzést. A zenekarok működését a hatalom is pártolta, hiszen az irredenta remény ébrentartásában nagy szerepet tulajdonítottak a cigányzenének.

A lehúzó erő pedig elsősorban a konkurenciák megjelenésében öltött testet, meg az ízlés, a divat, a szokások megváltozásában. A dzsessz elleni föllépések, fölszólamlások mai füllel már anakronisztikusnak és komikusan hatnak, hiszen nyilvánvalóan nem volt igazuk, hogy az nem zene, csak primitív zörej, értéktelen nyugati mótely.

Tulajdonképpen a cigányzene önvédelme érdekében hozták létre 1923-ban a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületét, mely sok jó törekvésnek volt kiindulópontja, de az összkép, ami megmarad a közgyűlési jegyzőkönyvek olvasásakor, az a végeérhetetlen viták, veszekedések sora. Az embernek óhatatlanul a Brexit-kálvária jut eszébe. Vagyis: ha valamire nem tudjuk a megoldást, az terméketlen és végeérhetetlen vitákat szül nemcsak a cigány egyesületben, hanem a modern demokrácia bölcsőjében,

a sokáig példakép angol parlamentben is. A múlt századelőn a konkurencia megjelenésekor a cigányzenészek első reakciója az volt, hogy be kéne tiltani a dzsesszt, a második az, hogy csak úgy lehessen dzsesszbandet alkalmazni, ha ugyanannyi időben cigányzene is szól. A következő lépés már építőbb jellegű volt: nem a mások zenéjét kell leszólni, hanem a sajátunkat magasabb szintre emelni. Ennek jegyében született meg az Egyesület egyik legnagyobb eredménye: az 1929-ben létrehozott Bihari János Zeneiskola, mely a korabeli tudósítások szerint a világ első cigányzenész iskolája volt. Alapelve: a cigányság a mai viszonyok között csak úgy boldogulhat, ha tanul. Tegyük hozzá: nem mindegy, hogy mit tanul.

A dzsessz elleni harc utolsó fázisa már nem is

küzdelem volt, hanem a lehető legjobb megoldás: megtanulni és játszani a dzsesszt s a korabeli szórakoztató tánczenét. Ez az út nagy sikerhez vezetett. Nem véletlen, hogy világhírű dzsesszzenészeink többsége roma származású, hiszen a cigányzenének és a dzsessznek egyaránt az improvizáció a lelke. De ez inkább már háború utáni jelenség. Miként a klasszikus zene élvonalában való megjelenésük is.

A muzsikus cigányság története és ez a könyv is azt bizonyítja, hogy mindig volt valami aránytalanság, egyensúlytalanság – amit ők adtak, az mindig többet ért, mint amennyit kaptak érte. Harcaik többnyire kudarcra ítélt harcok voltak. És mindig rajtuk – vagy rajtuk is – csattant az ostor, legyen bármi az ok: világháború, világválság vagy akár rendszerváltás.